

Homeopatia jako metoda naturalnej profilaktyki i terapii w gospodarstwach ekologicznych prowadzących chów bydła

Piotr Krawczyk¹, Agata Szewczyk²

¹Lekarz homeopata, prywatna praktyka homeopatyczna ANTROPOZOFIA-HOMEOPATIA, 65-034 Zielona Góra

²Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy, Zakład Hodowli Bydła, 32-083 Balice k. Krakowa

Coraz większa świadomość i wiedza konsumentów w zakresie zdrowia, zdrowego odżywiania, jakości i bezpieczeństwa żywności oraz ochrony środowiska podsyca zainteresowanie produktami ekologicznymi. Świadomość, że notoryczne i często bezkrytyczne nadużywanie antybiotyków, zarówno w medycynie ludzkiej jak i weterynarii, powoduje rozwój antybiotykoopornych szczepów bakteryjnych, jak również naraża nabywców na spożywanie produktów zawierających pozostałości środków przeciwbakteryjnych powoduje, że ekologiczne certyfikowane artykuły żywnościowe lub produkty opatrzone znakiem towarowym „Antibiotic free” cieszą się ogromną popularnością w Europie i USA. Zawartość pozostałości antybiotyków w żywności powoduje konkretne negatywne skutki dla konsumentów. Wpływają one niekorzystnie na florę bakteryjną przewodu pokarmowego, zmieniając jej skład ilościowy i jakościowy, wybijając bakterie pożyteczne oraz powodując zjawisko oporności bakterii (Nisha, 2008). Surowce mleczarskie zawierające pozostałości antybiotyków nie nadają się do produkcji serów dojrzewających, twarogów oraz produktów fermentowanych. Podobnie przedstawia się sytuacja w produkcji surowych fermentowanych wędlin. W produkcji ekologicznej – zgodnie z rozporządzeniami Komisji Europejskiej WE 1804/1999 i 889/2008 – zakazane jest stosowanie antybiotyków i stymulatorów wzrostu. W celach profilaktycznych oraz do leczenia ewentualnie występujących chorób polecane są homeopatia i fitoterapia. Terapie te mają pierwszeństwo przed alopacyjnymi środkami chemicznymi. Jednak w przypadku, gdy leczenie naturalne nie skutkuje a zwierzę cierpi, dopuszcza się użycie leku synte-

tycznego. Homeopatia ma swoich zwolenników i przeciwników. Jej skuteczność bywa często podważana w publikacjach medycznych i weterynaryjnych, jednakże ilość prac naukowych poruszających te zagadnienia oraz badań naukowych przeprowadzonych dla potwierdzenia skuteczności homeopatii jest duża. Bell i Gold w 2015 r. przygotowali wykaz bibliograficzny opublikowanych badań dotyczących homeopatii. Liczy on na 200 stronach aż 5000 pozycji. Podobne zestawienie zostało wykonane przez Doehring i Sundrum w 2016 r. Autorzy z bazy ponad 4000 prac dotyczących homeopatii wyróżnili 48 recenzowanych publikacji, w których opisano efektywność tej metody leczenia, gdy lek był istotnie skuteczniejszy w porównaniu z placebo, leczeniem konwencjonalnym lub nieleczoną grupą zwierząt gospodarskich. Szwajcarski rząd uznaje homeopatię za równą medycynie konwencjonalnej. Tak zwany Raport Szwajcarski (2011) – badanie zlecone w tym kraju przez władze – dostarczył niezbitych dowodów na skuteczność, bezpieczeństwo i co bardzo ważne z punktu widzenia systemu ochrony zdrowia ekonomiczność i opłacalność leczenia homeopatycznego. Przeprowadzone badania wykazały, że łączenie metod leczenia homeopatycznej i alopacyjnej prowadzi do szybszego wracania do zdrowia pacjenta, a tym samym do obniżenia kosztów leczenia i oczywiście do mniejszego obciążania organizmu lekami chemicznymi. Ciekawą pozycją jest sprawozdanie Komisji Europejskiej z 1997 r. omawiające stan wiedzy i procedur w poszczególnych państwach Unii Europejskiej. W Polsce istnieje obszerna baza czasopism i książek z dziedziny homeopatii i homotoksykologii (Homeopatia praktycz-

na, Homeopatia Polska). Jeszcze więcej pozycji występuje w angielsko i niemieckojęzycznych wydawnictwach (Homeopathy, Homöopathie, Zeitschrift für Klassische Homöopathie). W niektórych krajach UE uznaje się nie tylko badania kliniczne ale też bazy danych utworzone na podstawie doświadczeń lekarzy homeopatów, które są zapisane w Repertoriach i Materii Medica. Jest to profesjonalna literatura przedmiotu. Repertoria to zbiory wszystkich użytecznych objawów zebranych przez homeopatów wraz z objawami klinicznymi, usystematyzowane od objawów ogólnych do szczegółowych, uzupełnione nazwami leków do nich dedykowanych. Z kolei Materia Medica to spis leków homeopatycznych wraz z opisem objawów chorobowych oraz wskazań terapeutycznych dla poszczególnych leków. Podstawowa homeopatyczna Materia Medica obejmuje około 1500 leków pojedynczych.

Ojcem i prekursorem homeopatii był Christian Friedrich Samuel Hahnemann, z wykształcenia lekarz, wizjoner i badacz. W 1796 r. sformułował prawo uzdrawiania „*Similia similibus*” – co w wolnym tłumaczeniu znaczy: podobne leczyć podobnym. Jest to system leczenia zarówno ostrych, jak i przewlekłych schorzeń, a do leczenia wykorzystuje się prawa natury. Główne zasady to: prawo podobieństw, siła życiowa, indywidualizowanie pacjenta oraz zasada pogorszenia. Homeopatia traktuje chorobę jako zaburzenie siły życiowej. Lek homeopatyczny jest przepisywany indywidualnie na podstawie zgodności między objawami leku a objawami choroby, pomaga on pacjentowi powrócić do stanu równowagi i wspiera organizm w samodzielnym zwalczaniu choroby – leczy pacjenta, a nie chorobę. Krótkotrwałe pogorszenie objawów chorobowych po rozpoczęciu terapii jest oznaką, że lek został dobrze dobrany. Stworzenie przez Hahnemanna tego systemu leczniczego było swoistym przeciwstawieniem się ówczesnej medycynie stosującej „leczenie” upustami krwi i trującymi substancjami w czystej postaci, takimi jak np. rtęć. Homeopatia nawiązuje do nauk Hipokratesa definiujących zdrowie jako wyraz równowagi między składnikami natury człowieka, środowiskiem, które go otacza i trybem życia.

W krajach UE substancje homeopatyczne mają status leków. Dyrektywy 92/73/EWG, 92/74/EWG, 2001/82/WE oraz 2001/83/WE uzupełniona przez 2003/63/WE i 2004/27/WE

definiują homeopatyczny produkt leczniczy oraz regulują kwestie dopuszczenia ich do obrotu. „Homeopatyczny weterynaryjny produkt leczniczy to jakikolwiek weterynaryjny produkt leczniczy przygotowany z produktów, substancji lub kompozycji zwanych zapasami homeopatycznymi zgodnie z homeopatyczną procedurą wytwarzania opisaną w Farmakopei Europejskiej lub w razie jej braku, przez farmakopee używane oficjalnie w Państwach Członkowskich”.

Leki homeopatyczne pochodzą z naturalnych źródeł roślinnych, zwierzęcych i mineralnych. Każda substancja może stać się lekiem, gdy zostanie w fachowy sposób przetworzona. Tak więc, oprócz podstawowych leków z natury występują jeszcze nozody i sarkody. Nozody są to leki otrzymywane z chorobowych wydzielin zwierząt, ludzi i roślin, bakterii i ich toksyn. Autonozody wykonywane są z wydzielin chorego pacjenta. Można przyrównać ich działanie do zasady działania autoszczepionek, gdyż niosą informację o chorobie i u pacjentów ze zgodnością objawów prowadzi to do ukierunkowania organizmu w dążeniu do wyleczenia oraz wytworzenia odporności. Sarkody natomiast to leki otrzymane z wydzielin zdrowych zwierząt i ludzi. Skuteczne wyleczenie nie pociąga za sobą pojawienia się niepożądanych skutków ubocznych, jak to może występować w przypadku stosowania alopacyjnych środków syntetycznych.

Wszystkie substancje, zanim staną się lekiem homeopatycznym zostają poddane potencjonowaniu, czyli rozcieńczaniu i wstrząsaniu lub rozcieraniu. Każde kolejne potencjonowanie sprawia, że lek homeopatyczny staje się silniejszy i jego oddziaływanie jest głębsze. Dzieje się to według tzw. prawa biologicznego Arndta-Schulza, które mówi, że słabe bodźce pobudzają czynności życiowe organizmu, średnie przyspieszają, silniejsze hamują, a najsilniejsze znoszą. Istnieją różne rodzaje potencji. Począwszy od D (Decem = 10), gdzie w każdym etapie potencjonowania następuje rozcieńczenie 10-krotne, czyli 1 część pranalewki zostaje zmieszana z 9 częściami alkoholu i 10 razy silnie wstrząśnięta – w ten sposób powstaje potencja D1. Jedna część z D1 jest dalej rozcieńczana i wstrząsana. Ta procedura może być wielokrotnie powtarzana aż do uzyskania potencji D1000. Są również C potencje (centum = 100), LM lub Q, gdzie stopień rozcieńczenia wynosi 1:50 000. Potencjonowanie wydoby-

wa z naturalnych surowców leczniczych ukryte w nich właściwości i energię. Jest to rodzaj informacji, którą wprowadza się do organizmu pacjenta. Można ją przyrównać do śladu biomolekularnego, odkrytego w 2012 r. przez Kocha i in. w trakcie badań nad wykrywaniem molekularnej charakterystyki rozpuszczonej materii organicznej w morzu przy użyciu spektroskopii NMR o dużym natężeniu pola i spektrometrii masowej FTICR (Koch i Kattner, 2012; Koch i in., 2012).

Homeopatia weterynaryjna przypomina bardzo homeopatię kliniczną stosowaną w leczeniu ludzi. Opiera się na lekach pierwszego rzutu stosowanych w chorobach podstawowych, przeważnie są to kompleksy i leki złożone. W literaturze przedmiotu występuje wiele publikacji mówiących o szerokim stosowaniu homeopatii u zwierząt gospodarskich (Hovi, 2001; ECCH, 2007; IMPRO, 2015; Orjales i in., 2016; Costa Filho i in., 2014). Weterynarz homeopata postrzega zwierzę jako całość z podtrzymującą zdrowie siłą życiową. Ten sposób terapii promuje dobrostan zwierząt. Koszty leczenia są niższe a podawanie preparatów łatwe i mało stresujące dla zwierząt. Bezpośrednie podawanie na język lub z wodą nie powoduje bólu i strachu (Arenales, 2002). Nie ma problemu przewlekłego podawania ani kumulacji w organizmie zwierząt substancji szkodliwych dla konsumentów (Wildman i in., 1982). Dopuszczalne jest podanie leku w iniekcji, lecz leki w tej formie są znacznie droższe i trudniej dostępne, a podczas stosowania należy zachować absolutną sterylność. W przypadku zwierząt, szczególnie w większych gospodarstwach często stosuje się technikę *Genius epidemicus* opracowaną przez Thomasa Sydenhama, w której stado traktowane jest jako jedna istota – jeden organizm, a występujące w nim objawy chorobowe traktowane są łącznie; leki homeopatyczne są wybierane dla całego stada i podawane wszystkim zwierzętom. Metoda ta jest stosowana podczas leczenia epidemii oraz jako narzędzie do zapobiegania i leczenia chorób bydła mięsnego (Arenales, 2002).

Terapie stosowane u bydła są to zazwyczaj kuracje dotyczące zapobiegania i leczenia chorób wymienia, zaburzeń płodności u krów mlecznych oraz chorób biegunkowych i układu oddechowego u cieląt. *Mastitis* jest poważnym problemem zdrowotnym krów mlecznych. Pomimo różnych sposobów terapii nie do końca wyleczalnym. Często przechodzi ze stanu ostrego w subkliniczny

– zmienia się niekorzystnie skład mleka i spada wydajność krów. Koszty leczenia są duże, szczególnie dla rolników posiadających mniejsze stada. Varshney i Naresh w 2004 r. przeprowadzili badania skuteczności preparatu złożonego, w którego skład wchodziły: *Phytolacca* 200C, *Calcarea fluorica* 200C, *Silicea* 30C, *Belladonna* 30C, *Bryonia* 30C, *Arnica* 30C, *Conium* 30C, *Ipecacuanha* 30C o nazwie handlowej Healwell VT-6, u bydła z zapaleniem wymienia i występującymi zwłóknieniami oraz bez zwłóknień. Obrzęk wymienia i krew w mleku mijały w przeciągu 2–5 dni. Skuteczność leczenia zapalenia ze zwłóknieniami sięgała 80%, natomiast bez zwłóknień 90,72%. Czas całkowitej regeneracji wymienia trwał odpowiednio 21–42 i 4–15 dni. Koszt leczenia 0,07 USD dziennie na sztukę. Varshney i Naresh w 2005 r. przebadali preparat Healwell VT-6, porównując jego skuteczność z efektywnością leczenia konwencjonalnego. Skuteczność leczenia homeopatycznego wyniosła 86,6%, przy średnim czasie leczenia 7,7 dnia i całkowitym koszcie leczenia 0,47 USD. Skuteczność terapii konwencjonalnej wynosiła 59,2% przy średnim czasie leczenia 4,5 dnia i koszcie 3,28 USD. W leczeniu homeopatycznym zapaleń wymienia wykorzystuje się leki izopatyczne i nozody z wydzielin tkanek, pasożytów lub zidentyfikowanych mikroorganizmów (Almeida i in., 2005). Działania profilaktyczne, mające za zadanie zapobieganie występowaniu *mastitis*, są szczególnie ważne. Zastosowanie terapii homeopatycznej u krów zasuszanych zmniejsza liczbę przypadków zapalenia wymienia po kolejnym wycieleniu (Klocke i in., 2010).

Ciekawą alternatywą w chowie zwierząt jest tzw. metafilaktyka bazująca na wynikach badań, która zastosowana na początku choroby ale przed wystąpieniem objawów klinicznych powoduje powrót zaburzonych wskaźników do normy fizjologicznej. Metafilaktyka homeopatyczna odpowiednio dobrana przez specjalistę homeopatę jest znacząco skuteczniejsza w porównaniu z placebo i antybiotykoterapią profilaktyczną (Albrecht i Schütte, 1999; Moncayo i in., 2000). Spośród krów, u których zastosowano metafilaktykę w okresie okołoporodowym odsetek wybrakowanych sztuk okazał się niższy o 17% (Dudko, 2010). W przypadku zaburzeń płodności w gospodarstwach konwencjonalnych stosowane są hormony, które w produkcji ekologicznej są niedopuszczalne. W badaniach de Castilhos (2003)

przetestowano *Thuya occidentalis* 6CH, *Apis mellifera* 6CH i *Oophorinum* 6CH. Stwierdzono wyższą skuteczność i znacznie niższy koszt leczenia tymi lekami oraz preparatem złożonym Homeocyst w porównaniu do leku allopatycznego. Preparat najczęściej stosowany do stymulacji układu rozrodczego samic bydła to *Seppia* (Kumar i in., 2004; Benites, 2006; Rajkumar i in., 2006). Jej działanie dotyczy szczególnie prawego jajnika ze względu na zjawisko lateralizacji – jednostronności, zwiększonej ekspresji po jednej stronie organizmu (Ribeiro Filho, 1995; Hahnemann, 1828). Podanie preparatu FertSigo®, w którego skład wchodziły: *Seppia succus* 15CH, *Sulphur* 10CH oraz węglan wapnia poprawiło morfologię prawego jajnika w 15. dniu podawania oraz średnicę macicy w 30. dniu podawania. (Costa Filho, 2013). *Calcarea fosforica*, *Aletris farinosa*, *Pulsatilla nigricans*, *Aurum muriaticum natronatum*, *Seppia* oraz *Phosphorus* zwiększają stężenie estradiolu i skutecznie wywołują ruję u krów z jej brakiem przez co najmniej 60 dni po wycieleniu (Kumar i in., 2004).

Terapie homeopatyczne wykorzystano w biotechnologii reprodukcyjnej umożliwiającej poprawę produktywności samic utrzymywanych zarówno do transferu zarodków *in vivo* (TE), jak i produkcji zarodków *in vitro* (PIV); sprawdzano efektywność reprodukcyjną dawczyń i biorecipientów. Podawanie preparatów homeopatycznych w czasie krycia podnosiło wskaźnik urodzeń o 18,67% (Macedo i Real, 2008). Zastosowanie zdynami-zowanego FSH (dFSH) w hodowli *in vitro* pęcherzyków preantralnych powoduje wzrost pęcherzyków po 7 dniach hodowli (Lima, 2011). *Avena sativa* w niskich potencjach dodana do rozcieńczalnika stosowanego do przechowywania nasienia poprawiała ruchliwość i wigor plemników. Po inseminacji tym nasieniem zaobserwowano znaczną poprawę skuteczności krycia (Soto i in., 2009, 2010).

Podręcznik homotoksykologii z elementami homeopatii (Reinhart i in., 1999) w przypadku zapalenia wymienia zaleca przy obrzękłym i bolesnym wymieniu – *Belladonna Homaccord* jako lek samodzielny lub w kombinacji z *Lachesis compositum* lub *Traumeel*. W sytuacji, gdy wymię jest obrzękłe, bolesne i gorące, a krowa ma gorączkę zaleca podawanie *Aconitum*. Przy zapaleniu błony śluzowej macicy – *Lachesis compositum* z *Pyrogenium* lub RV11, albo RV17 czy

też *Chininum arsenicoum*. Na zapalenie ropne podaje się *Hepar sulfuris*. Przy braku objawów ru-jowych podręcznik zaleca *Hormeel* lub *Ovarium compositum*. Przy zaburzeniach przemian węglowodanowych – ketozie z wyboru podaje się *Carduus compositum*, aby wspomóc wątrobę – *Hepar compositum*, przy zaburzeniach trawienia – *Nux vomica*. Podręcznik ten zawiera alfabetyczny spis schorzeń z propozycjami leków z rozróżnieniem w zależności od występujących objawów, wykaz leków wraz z opisem obrazu klinicznego oraz opis doświadczeń lekarzy weterynarzy homeopatów. Jest to pozycja, którą powinien znać każdy lekarz weterynarii mający pod opieką gospodarstwa ekologiczne, ale też każdy hodowca.

Homeopatia z dużym powodzeniem jest stosowana również w produkcji roślinnej. Już w 1965 r. Pelikan i Unger stwierdzili, że *Argentum nitricum* D8-D19 znacząco wpływa na wzrost siewek pszenicy. W 1981 r. Jones i Jenkins odtworzyli te wyniki zastosowawszy *Argentum nitricum* w potencji C6-C16. W 1977 r. Khanna i Chandra obserwowali między innymi znaczne zahamowanie rozwoju pleśni pomidorów z 149CH Kali iodatum i pleśni z mango z *Lycopodium* 190CH. Stwierdzili również, że *Arsenicum album* 199CH hamuje kiełkowanie zarodników grzyba *Alternaria alternaria*. Z kolei Auquièrre i in. w 1982 r. stosowali *Cuprum sulfuricum* D14 na nasionach gorczycy, powodując ich większy wzrost. Terapia homeopatyczna może wspomagać wzrost i zdrowie roślin uprawnych. Ma działanie regulujące i przywracające homeostazę ekosystemu. W naturalny sposób kontroluje i ogranicza występowanie chorób i szkodników, stosowanie jej jest proste i bezpieczne. A co najważniejsze, pasze z roślin uprawianych pod ochroną homeopatyczną nie zawierają szkodliwych pozostałości środków ochrony i są bezpieczne dla zwierząt.

Podsumowanie

Rolnictwo ekologiczne jest specjalistyczną produkcją a jednocześnie zobowiązaniem, opartym o przestrzeganie odpowiednich wytycznych i procedur. Dostarcza produktów o wysokiej jakości, ale wymaga ogromnego nakładu pracy i wysokich kosztów przy znacznie niższym plonie. Profilaktyka i leczenie homeopatyczne nie generuje wielkich kosztów, jest procedurą nieskomplikowaną i przyjazną dla zwierząt. Lekarz weterynarii, który dysponuje wiedzą z zakresu

kilku różnych systemów leczniczych i wielostronnie rozumie istotę zaburzenia chorobowego ma większe możliwości pomocy „pacjentowi”. Problemem zazwyczaj jest brak wsparcia, z jakim spotykają się rolnicy, którzy chcą używać homeopatii w swoich gospodarstwach. Wynika to z braku wiedzy i przygotowania wśród lekarzy weterynarii. Nauka homeopatii to wiele lat ciężkiej pracy. Dodatkowo, koniecznością jest

zmiana sposobu myślenia i akceptacja innego podejścia do pacjenta i choroby. Optymalne byłoby wprowadzenie tej dziedziny wiedzy do studiów weterynaryjnych jako specjalizację. Prowadzenie badań nad wykorzystaniem homeopatii w rolnictwie ekologicznym i upowszechnianie ich wśród służb doradczych i rolników powinno być priorytetem dla jednostek naukowych zajmujących się ekologią.

Literatura

- Albrecht H., Schütte A. (1999). Homeopathy versus antibiotics in metaphylaxis of infectious diseases a clinical study in pig fattening and its significance to consumers. *Altern. Ther. Health Med.*, 5, 5: 64–68.
- Almeida L.A.B., Brito M.A.V.P., Brito J.R.F., Pires M.F., Benites N.R. (2005). Tratamento de mastite clinica experimental por meio de ordenhas multiplas em vacas leiteiras inoculadas com *Staphylococcus aureus*. *Arquivo Instituto Biologico*, 72: 11–19.
- Arenales M.C. (2002). Homeopatia em gado de corte. I Conferencia Virtual Global sobre Producao Organica de Bovinos de Corte, 111 pp.
- Auquierie J.P., Moens P., Martin P.L. (1982). Recherche de l'action de dilutions homéopathiques sur les végétaux. *J. Pharm. Belg.*, 37: 117–134.
- Bell I.M.D., Gold P. (2015). Homeopathy Research Evidence Base: References: 1200.
- Benites N.R. (2006). Homeopatia. In: *Farmacologia aplicada a medicina veterinaria*. 4 ed., Rio de Janeiro, Guanabara Koogan, 827–835.
- Castilhos L.R. de, Souza J.C. de, Pinto L.F., Albuquerque F.T. de, Filgueiras E.P. (2003). Avaliacao da terapeutica homeopatica nas ovariopatias cisticas de bovinos leiteiros. *Homeopat. Bras.*, 9: 515.
- Costa Filho L.C.C. (2013). Uso de homeopatia em programas de transferencia de embrioes bovinos. Universidade Federal de Mato Grosso do sul programa de pos-graduacao em ciencia animal curso de mestrado, 162.
- Costa Filho L.C.C., Queiroz V.L.D., Souza M.F.A., Zuccari C.E.S.N., Costa e Silva E.V. (2014). Homeopatia aplicada a reproducao animal. *Arq. Cienc. Vet. Zool., UNIPAR*, 17, 1: 63–68.
- Doehring C., Sundrum A. (2016). Efficacy of homeopathy in livestock according to peer-reviewed publications from 1981 to 2014. *Veterinary Records*, 113, doi: 10.1136/vr.103779.
- Dudko P. (2010). Choroby okresu okolo porodowego a efektywność ich pro- lub metaflaktyki lekami homeopatycznymi. *Trouw i My*, 11: 10–14.
- ECCH (2007). The homeopathic treatment of animals in Europe: a report on the situation in 15 countries; www.homeopathy-ecch.org/content/view/26/43
- Hahnemann C.F.S. (1828). *Materia Medica*, 568–573.
- Hovi M. (2001). Alternative therapy use on UK organic farms: constraints and pitfalls. *Proc. Fifth NAHOA Workshop, Rødding, Denmark*, 11–13.11.2011, p. 713.
- IMPRO (2015). Impact matrix analysis and cost-benefit calculations to improve management practices regarding health status in organic dairy farming; www.impro-dairy.eu
- Jones R.L., Jenkins M.D. (1981). Plant responses to homeopathic remedies. *Br. Horn. J.*, 70: 120–128.
- Klocke P., Ivemeyer S., Butler G., Maeschli A., Heil F. (2010). A randomized controlled trial to compare the use of homeopathy and internal Teat Sealers for the prevention of mastitis in organically farmed dairy cows during the dry period and 100 days post-calving. *Homeopathy*, 99, 2: 90–98.
- Khanna K., Chandra S. (1977). Control of leaf blight of wheat caused by *Alternaria alternaria* with homeopathic drugs. *Indian Phytopathol.*, 30: 320–322.
- Koch B.P., Kattner G., Herndl G. (2012). Molecular biogeochemical provinces in the eastern Atlantic Ocean. *Biogeosciences Special issues*.
- Koch B.P., Kattner G. (2012). Preface “Sources and rapid biogeochemical transformation of dissolved organic matter in the Atlantic surface ocean”. *Biogeosci.*, 9, 2597–2602.
- Kumar H., Srivastava S.K., Yadav M.C., Varshney J.P. (2004). Management of postpartum anoestrus in dairy ani-

- mals with homeopathic combination remedy. *Indian J. Anim. Sci.*, 74, 7: 739–740.
- Lima L.F. (2011). Utilizacao do hormonio foliculo estimulante (FSH) homeopatico no cultivo *in vitro* de foliculos pre-antrais ovinos inclusos em fragmentos de tecido ovarian. Dissertacao de Mestrado em Ciencias Veterinarias – Universidade Estadual do Ceara, Fortaleza, 119 pp.
- Macedo N., Real C.M. (2008). Homeopatia populacional na melhoria da fertilidade ovina em campo native, no Rio Grande do Sul. Disponivel em;
<http://www.produzamelhor.com.br/publicacoestecnicas.php?menu=artigos&codigo=13>
- Moncayo F., Fredeen A., Banks R., DeNuke P., Jackson A. (2000). Efficacy of homeopathic preparations of autogenous mastitis causing, organisms in the prevention of mastitis in dairy cattle. Organic Farming Research Foundation Project. Report #9930, 13 pp.
- Nisha A.R. (2008). Antibiotic residues – a global health hazard. *Vet. World*, 1: 375–377.
- Orjales I., Lopez-Alonso M., Rodriguez-Bermudez R., Rey-Crespo F., Villar A., Miranda M. (2016). Use of homeopathy in organic dairy farming in Spain. *Homeopathy*, 105: 102–108.
- Pelikan W., Unger G. (1965). Die wirkung potenziierter Substanzen – pflanzenwaelstums – Versuche mit statistischer Auswertung. Dornach, Philosophisch – Antroposophischer Verlag.
- Rajkumar R., Srivastava S.K., Yadar M.C., Varshney V.P., Varshney J.P., Kumar H. (2006). Effect of a homeopathic complex on oestrus induction and hormonal profile in anoestrus cows. *Homeopathy*, 95: 131–135.
- Raport Szwajcarski – Bornhöft G., Matthiessen P.F. (2011). Homeopathy in Healthcare – Effectiveness, Appropriateness, Safety, Costs, doi: 10.1007/978-3-642-20638-2_1, © Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2011.
- Reinhart E., Jaśkowski J.M., Kita J. (1999). Homotoksykologia weterynaryjna z elementami homeopatii. Instytut Psychosomatyczny, Warszawa, 1302 ss.
- Ribeiro Filho A. (1995). Repertori de sintomas homeopaticos, 1582–1583.
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1804/1999 z dnia 19 lipca 1999 r. uzupełniające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91 w sprawie produkcji ekologicznej produktów rolnych oraz znakowania produktów rolnych i środków spożywczych w celu włączenia produkcji zwierzęcej. EUR-Lex 31999R1804 EN.
- Soto F.R.M., Vuaden E.R., Coelho C.P., Bonamin L.V., Azevedo S.S., Benites N.R. (2009). Efeito da Avena Sativa CH6 no metabolism do semen diluido de suinos. *Vet. Zoot.*, 16, 2: 367–372.
- Soto F.R.M., Vuaden E.R., Coelho C.P., Bonamin L.V., Azevedo S.S., Benites N.R., Visintin J.A., Barros F.R.O., Goissis M.D., Assumpcao M., Marques M.G. (2010). Reproductive performance of sows inseminated with diluted semen treated with homeopathic medicine. *Int. J. High Dilut. Res.*, 9, 30: 51–57.
- Varshney J.P., Naresh R. (2004). Evaluation of a homeopathic complex in the clinical management of udder diseases of riverine buffaloes. *Homeopathy*, 93, 1:17–20.
- Varshney J.P., Naresh R. (2005). Comparative efficacy of homeopathic and allopathic systems of medicine in the management of clinical mastitis of Indian dairy cows. *Homeopathy*, 94, 2: 81–85.
- Wildman E.E., Jones G.M., Wagner P.E., Boman R.L., Troutt H.F., Lesch T.N., (1982). A dairy cow body condition scoring system and its relationships to selected production characteristics. *J. Dairy Sci.*, 65: 495–501.

HOMEOPATHY AS A METHOD FOR NATURAL PREVENTION AND THERAPY IN ORGANIC CATTLE FARMS

Summary

Organic farming is specialized production but at the same time a commitment to obey specific guidelines and procedures. It provides high quality products but requires high labour inputs with much lower yields. Homeopathic prevention and treatment does not generate large costs and is a simple and animal-friendly procedure. A veterinarian with a knowledge of several different therapeutic systems has a multifaceted understanding of the essence of disease and is more capable of helping ‘patients’. It is usually a problem that farmers who want to use homeopathy in their farms are given no support. This results from inadequate knowledge and preparation of veterinary doctors. It takes many years to study homeopathy. In addition, it is necessary to change the mindset and accept a different approach to patients and their diseases. It would be optimal to include this area of knowledge in veterinary studies as a specialization field. It should become a priority for research units involved in ecology to study the use of homeopathy in organic farming and to promote it among advisory services and farmers.

Key words: homeopathy, organic cattle farms, veterinarians